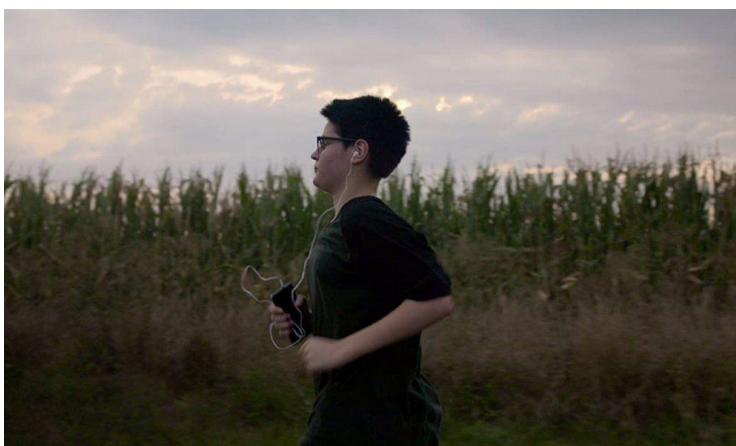

Majd kinövi: a transz gyerekkor kortárs értelmezési keretei

Kamasz a levegőben: egy fekete cicanadrágos, piros-fehér trikót viselő androgün tinédzsert kaptak lencsevégre ugrás közben, ég és föld között lebegve. Hátranyújtott keze megérinti a lábfejét, arcával a kamera felé fordul, testével szabályos ó-t formáz. A fotó megidézi mind a *Fame* (rend. Alan Parker, 1980) táncosait, mind a *Glee* (2009–2015) TV sorozat önfeledt-akrobatikus szupertehetségeit. A fényképezőgép által elkapott mozdulat a testre irányítja a figyelmet: a kamasztestben való létezés talán illuzórikus, pillanatnyi harmóniájára, a saját testben rejlő szabadság idealizált megnyilvánulására. Szimbolikus jelentőségű, hogy a test a fizikai törvényszerűségeket megcáfolva, a kamerabeállításnak köszönhetően nem pillanatokra levítál, hanem örökre lebegésben marad. Általában kevés szó esik a tudományos művek borítóképeiről – talán Judith Butler *Gender Trouble*-ja (1990; magyarul *Problémás nem*, ford. Berán és Vándor, 2007) az egyetlen kivétel (Villarejo 2003) – pedig a borító vizuális interpretáció, amely szerencsés esetben a kötet mondanivalóját is felerősíti. A korlátoktól megszabadultan szárnyaló kamasz fotója a *Trans Kids: Being Gendered in the Twenty-First Century* (*Transz kölykök: társadalmi nemi identitás a XXI. században*)¹ című, 2018-ban megjelent könyv borítója, ami egyszerre jeleníti meg a megtestesült nonbinaritást és/vagy transzneműséget, és szimbolizálja a vágyott, idealizált transzgyerekkort. Mind a fotó alanya, mind a fotós névtelen, ami szokatlan kvír köteteknél: LMBTQ+ alkotó műve helyett egy stock képpel van dolgunk. A tér szabad, korlátoktól mentes megélése, a társadalmi nemmel kapcsolatos tiltásokkal és propagandisztikus elvárásokkal való szakítás transzélménye a hazai közegben nem, vagy elsősorban a mikrokörnyezetben, az ellenállás akár banális zsebeiben valósítható meg. A fiatalkori transzneműségről szóló társadalmi diskurzus Magyarországon maga is fiatal, újkeletű: egyszerre kapcsolódik olyan segítő és információs szervezetek munkájához, mint a Transvanilla és a Szimpozion Egyesület, valamint olyan ifjú és még ifjabb transz vloggerek-influenszerek alakjához, mint Ónodi Adél, Fajt Alex vagy

¹ Az angol nyelvű szövegrészeket én fordítottam.

Hegedűs Emmett. A díjnyertes *Tobi színei* (rend. Bakony Alexa, 2021) című dokumentumfilm szintén elősegíti a transz fiatalok láthatóságát.

1. kép

A kamasztestben létezés szabadsága: Tobi a kukoricaföld határában.

Forrás: *Tobi színei*. A Filmfabriq engedélyével.

Ugyanakkor aktívan zajlik a genderidentitások patologizáló létrehozása a normatív nemzeti hovatartozás politikai diskurzusában. Ezen fősodorbéli reprezentációk tudományos feltérképezése folyamatban van (ld. Barát 2022, Barát 2021). Esszémben ezért ehelyett a transz gyerekkor megengedőbb értelmezési kereteit vizsgálom. Értelmezésemben a gyerekkor tág fogalom, mely az életkort tekintve a poszt-adoleszcencia, azaz a középiskolát követő éveket is magában foglalja; ugyanakkor szituatív is, hiszen egyrészt a családban, a generációk közti kapcsolatban akár felnőttkorban sem oldható fel a gyerekszerép, másrészt pedig a felnőttkorban megélt tranzíciók a hormonkezelések hatására a kamaszkor megismétlődésével járnak.

A következőkben a transzneműség és a gyereklét összefüggéseit elsősorban magyar médiajelenségek és szakirodalom alapján tárom fel.² Az esszé három részre tagolódik: a transzgyerekek kortárs, átpolitikizált popkulturális láthatóságát a kvír gyerekkort éppen csak érintő magyar fejlődéslélektani vagy népszerű pszichológiai szövegekhez kapcsolom; végül az így feltárt kontextusban értelmezem Bakony vidéki transzlétet bemutató dokumentumfilmjét. A transz gyerekkor reprezentációi jellemzően felnőtt felidézésben rekonstruálódnak: az olyan, a gyereklétet leginkább a címükben megjelenítő filmek, mint a *Prodigal Sons (Tékozló fiúk)*, rend. Kimberly Reed,

² Az esszé a Szegeden 2019 szeptemberében megrendezett *Nyelv, Ideológia, Média* konferencián elhangzott előadás átdolgozott verziója.

2008) vagy a *She's A Boy I Knew* (*Ismerős srác volt régen ez a lány*, rend. Gwen Haworth, 2007) valójában a felnőttkori tranzíció után, retroaktívan alkotják újra a gyermeki/kamasz/fiatalfelnőtt-identitás képi világát. Az LMBTQ mozgalmak reprezentációért való küzdelmei révén, a társadalmi tiltások enyhülésével azonban lehetővé vált a transz gyerekkor és az arról való beszéd radikális egyidejűsége. A *Tobi színei* az egyetlen magyar példa erre a szimultaneitásra.

Bödöcs Tibor és a nembináris gyerekfogalom

A transzneműség, a gyerekkor és a nemzeti identitás összefüggései sajátosan jelennek meg Bödőcs Tibor két szkeccsében. A humorista általában nem beszél a genderről: előadásai elsősorban a kocsma vagy a borospince vidéki homoszociális (Sedgwick 1985) férfiközegét mutatják be, anélkül, hogy a nemek közti hatalmi viszonyrendszer megkérdőjeleződne. Mégis, két videóban is található utalás transz gyerekekre. A 2017-ben rögzített „Hozd a nyuszimotort, gyere!” és a „Ruszkik, haza, család” című, 2021-es jelenet tükrözi a társadalmi változásokat. Míg az előbbiben véletlenül bukkan fel a nem determinált társadalmi nemű kisgyerek, utóbbi a közbeszédet követi: a 2022. április 4-i parlamenti választási kampányról, ill. az ugyanakkorra kiírt, transzellenes, ún. „gyermekvédelmi népszavazásról” (kormany.hu 2021) szól.

Bödöcs jellemzően vidéki férfiarchetípusokat jelenít meg; ezért is érdekes a kisgyerek alakja, melynek váratlan problematikusága a 2017-es jelenetben a gyerekfogalom eredendő ambivalenciájából fakad. A 'gyerek' a magyarban gendersemleges kifejezés, melyet ugyanakkor problematizál a

2. kép

„Gyerek vagy, vagy lány vagy?” Forrás: „Hozd a nyuszimotort, gyere!” Bödőcs Tibor engedélyével.

nemek kizárólagos, bináris logikája: a 'gyerek' lányokat is, fiúkat is jelöl, implicit módon azonban a fiúgyerekekre utalhat, míg a többiek 'csak lányok'.

A gyerekek társadalmi nemének relatív láthatatlanságából fakadóan megengedettek bizonyos kora életkori határátlépések. Nem mindig hatnak a játékokra és a megjelenésre vonatkozó tiltások: kisiskoláskor előtt nagyobb a tolerancia arra, hogy a lányok fára másszanak, verekedjenek, vagy hogy a kisfiúk hosszú, lányos frizurát viseljenek, az ún. babahajat megőrzendő.

Előbbire példa T. J. története. A ciprusi származású, amerikai ösztöndíjas, politikailag aktív fiatal a ma már klasszikusnak számító dokumentumsorozatokban, a *Transgeneration*ben (rend. Jeremy Simmons, 2004) mesél kisgyerekkoráról: „Emlékszem, hogy 3-4 évesen már tudtam. Elképzeltem, milyen leszek majd felnőtt férfiként. Ezt először cukinak tartották: 'Ó, azt hiszi magáról, hogy kisfiú, hát nem imádnivaló?'” Hasonló a 22 éves, magyar Sebi narratívája, amit a *WMN* magazin adott közre: „Mióta az eszemet tudom, mindig is fiúnak éreztem magam és úgy is viselkedtem. Már amennyire ez társadalmilag belefért” (Benkő 2019). Sebastien Lifshitz francia rendező filmje, a *Wild Side* (2004) a szülői házban megőrzött babahajas fotók és a felnőtt transznői identitás közti kapcsolatot egyszerre mutatja be folytonosságként és törésként múlt és jelen közt a főszereplő Stéphanie (Stéphanie Michelini) és idős édesanyja szempontjából. A határátlépésekkel kapcsolatos elvárás természetesen az, hogy a kisgyerek ezeket a vélt elhajlásokat kinövi, és normakövető módon lép át a kamasz-, majd felnőttkorba.

A „Hozd a nyuszimotort, gyere!” antihőse a presszóba induló nagypapa, aki alibinek vinné magával a vonakodó unokát. A genderköztes vagy társadalmilag időszakosan elfogadottan gendereken átívelő, ilyen értelemben transz-gender lét, valamint a társadalmi nemi azonosítás kényszere közti feszültség jelenik a szkeccsben, mely a binaritást egyszerre idézi meg és problematizálja. A csak „gyerekként” emlegetett unoka társadalmi neme végig indeterminált marad: „A gyerek addig elnyal egy fagyit – fagyit nincs? Akkor egy sós lófaszt adjál ki a gyerekeknek” – mondja a nagypapa, hozzátéve: „Nem akartam lejönni, csak a gyerek miatt...” (Bödőcs 2017). A szöveggörnyezetből sem derül ki, hogy a nagyszülő lány- vagy fiúunokára utal; a gender helyett egyedül a kor jelenik meg társadalmi markerként. Ez az ambivalencia jellemzi a metanarratívát is: „Ez a jelenet, indul a papa meg a gyerek, a gyerek tudja, miről van szó – nem először viszi a papa” – téjékoztatja közönségét Bödőcs (uo.) Az indetermináció és a reprezentáció közti nehézkes viszonyra akkor derül fény, mikor az egyre türelmetlenebb papa konkretizálja, azaz a kicsik mikrovilágában modellezi a küszöbön álló kocsmái kirándulást: „Hozd a Barbiet meg a Kent, ájtön inni a Sindy a Barbiehoz, kocsmás Barbie lesz majd” – unszolja unokáját. Majd hirtelen észbekap: „Te fiú vagy? Gyerek vagy, vagy

lány vagy, vagy mi az anyád?” (uo.) A nyelv reflexív használata a gyerek nemének időben visszafelé ható megszilárdulásával járhatna együtt. A Bödöcs-féle, váratlanul kvír, nembináris kisgyerek gender-identitására azonban továbbra sem derül fény: egyszerre vonzzák az olyan maszkulin elfoglaltságok, mint hogy vezetheti a Wartburgot a földúton vagy kaphat a sör habjából, és játszik hiperfemininként kódolt játékokkal. Ún. „valódi” társadalmi neme sosem derül ki: a papa kérdése – „Gyerek vagy, vagy lány vagy...?” – explicite megválaszolatlan marad.

A szkeccsben ugyanakkor túltengenek a fiús tevékenységek: „Megnézzük a’ apát... Az apa már ott van” – ígéri a papa, megidézve ezzel a kocsmá transzgenerációs maszkulin közegét. „Jól van, gyerek! Megállj, gyerek, jól van, gyerek” – fenyegetőzik később, a ’gyerek’ fogalmát fiúsnak tűnő csínytevésekhez kapcsolva. „Velem nem jössz, mész a mamával litániára” – zsarolja az unokát, listázva annak bűneit: „Az atyának meg kell gyónni, hogy megetted az elefántos illatos radírtot... cigiztettétek a békát a Ricsivel... Flakont kötöttél a Cirmi macska farkára... A papa látó szemüvegével égettétek a hangyálokat a napon...” Végső tromfként hozzáteszi: „eszed a bibiről a vart!” (uo.) Fontos azonban, hogy a maszkulin kódolás nem evidencia, azaz a jelenet logikáját követve nem feltétlenül következtethetünk a tevékenységből a társadalmi nemre.

Hogy a játékok és a társadalmi nem közti viszony tetszőleges, Jacob Tobia memoárjából is kiderül. Tobia szerint a transz gyerekek gendertapasztalása eltér. Vannak, akik már kisgyerekkorban egyértelműen megélik a társadalmi nemi hovatartozást, mások azonban ambivalensek a genderkategóriákkal kapcsolatban. Kényszerű kategorizálás helyett a gyerekkori tevékenységek facilitálhatják a sehova nem tartozás szabad élményét:

Sokminden mindig is jellemző volt rám. Mindig is ügyetlen voltam, sosem voltam jó a csapatsportokban, mindig igazi kis díva voltam, és minden egyes héten legalább négyszer ettem jégkrémet. Sokmindennel mindig is tisztában voltam, de a genderem nem tartozik közéjük. Nem tudtam, hogy lány vagyok. És bocsi a kettős tagadásért, de azt sem tudtam, hogy fiú sem vagyok. Csak azt tudtam, hogy a gender elég nagy hülyeség, és hogy barbizni akartam, meg minél jobban összekoszolni magam a házunk mögötti folyócskában, és csókolózni a kék színű Power Rangerrel. (Tobia 2019, 16.)

A „Hozd a nyuszimotort, gyere!” jelenetben a kisgyerek szereplehetőségei láthatók, a kizárólagos társadalmi nemi szerepelvárások viszont nem. Mindezt figyelembe véve elképzelhető, hogy az ebben a narratív egységben megidézett, de meg nem nevezett transzneműség vagy

nonbinaritás itt a kisgyerek genderambivalenciájának talán még magát a humoristát is meglepő folyománya.

A „Ruszkik, haza, család”-ban tematizált népszavazás kimondott célja a 2021-ben elfogadott melegeellenes, ún. gyermekvédelmi törvény további védelme volt. Azt, hogy miért kell a védelem védelmére kelni, Orbán Viktor miniszterelnök azzal indokolta, hogy „Brüsszel az elmúlt hetekben egyértelműen megtámadta Magyarországot a gyermekvédelmi törvény miatt. A magyar törvények nem engedik a szexuális propagandát az óvodákban, az iskolákban, a televíziókban és a reklámokban” (kormany.hu, uo.) Az ún. gyermekvédelmi törvény valójában a nem-heteroszexuálisok reprezentációhoz való jogát veti el, és ellehetetleníti a ciszheteró normától eltérő identitások megjelenését az iskolai tananyagban, vagy az osztályfőnökkel folytatott beszélgetésekben. Ez különösen ellentmond az életkorral kapcsolatos nevelői ismereteknek. Ahogy egy, az LMBT fiatalok könyvtárhasználatáról szóló cikk címe fogalmaz: „Figyelni kell rájuk” (Somorjai 2019), hiszen az LMBT fiatalok „nem 18 évesen csöppennek bele a társadalom hálózataiba, hanem már gyermek- és serdülőkorban jelen vannak” (234). Hogy a törvény voltaképpen a nevében jelzett gyermekvédelem ellenében hat, kiderül Tuza Éva, a *Tobi színei* címszereplőjének édesanyja és Friderikusz Sándor közti párbeszédéből:

T. É.: Nagyon sok esetben az általános iskola felső tagozatában előkerül ez a probléma, és nem lehet erről a pedagógusnak beszélni. Megint az a fiatal jutott eszembe, akit otthon nem fogadnak el, és van egy olyan tanár, akihez úgy érzi, hogy fordulhat, és ezután nem teheti meg. Pontosabban a tanár kiteszi magát annak a veszélynek, hogy esetleg valamilyen retorzió éri emiatt.

F. S.: Igen, tehát egyre inkább szűkítik a kört, egyre inkább magukra hagyják ezeket a gyerekeket. (Friderikusz 2021)

A hivatalos retorikában a család utáni második legfontosabb szocializációs közeget (Nagy és Trencsényi 2012) jelentő óvodák-iskolák válnak a magyarellen EU-s támadások színtereivé. A „brüsszeli bürokraták” „sérelemzik” és „kötelezettségsértési eljárásokat indítanak”, mert Magyarországon egyelőre elképzelhetetlen, hogy „az LMBTQ-aktivisták bejárnak az óvodákba és az iskolákba, ők végzik a szexuális felvilágosítást” (kormany.hu, uo.) A kormányközleményben szorosán összefonódik a nemzeti identitás, az életkor, és a követendő/eltörölendő szexualitások és identitások fogalma: ezáltal a szöveg „a szimbolikus megosztottságokat fűti és abszolutizálja” (Krekó 2021, 298). A nemi identitást egyértelműen a nemzetközi elitekkel vívott kultúrharccal (Bajomi-Lázár és Horváth 2013) részeként vizionáló kormánykommunikáció explicit célja ugyan a magyar és

az úniós gender-diskurzus ütköztetése, implicite azonban növeli „az ellentétet a kisebbség és a többség között, melyet tovább mélyített a pedofíliaval való összemosás” (Annus és Váradi 2023, 53). A gyerekek védendő szubjektumokként, potenciális áldozatokként jelennek meg ebben a szövegekörnyezetben, míg az LMBTQ externália, geopolitikai másság, a brüsszeli erők által terjesztett, tranzitív attribútum marad. A differenciálatlan, erőltetetten homogén gyerekfogalom miatt szó sem eshet magyar transznemű vagy meleg fiatalokról. A védelemről szóló diskurzus tehát valójában belső ellenségévé teszi a transz gyerekeket.³

A 2022-es jelenetben az egyértelműen LMBTQ-ellenes népszavazásra Bődőcs „buzi-e vagy referendumként” utal:

Nagyon fontos, mer’... Ezt találták ki, még mielőtt nem volt háború, hogy akkor buzizzunk. [...] Nehogy a tanárok beszéljenek bármiről az iskolában, meg hogy felvilágosítás – otthon a szülő dolga ez, ez volt a duma. Nem is értem, hogy hogy lehet a magyar oktatásügyben még tanítani ezt a sok buzi görögöt. Thálész: buzi vagy. Pitagorasz: buzi vagy. Szókratész? Buzi vagy. Platón: buzi vagy. Homérosz - eh. (Bődőcs 2022)

Bár időben egymást követik, a „buzizzunk” felszólítás és Ukrajna megszállása ugyanúgy háborúra utalnak, nem csupán a fenti jelenetben, de a Bődőcs által karikírozott kormánydiskurzusban is. A népszavazás a kormány.hu szerint „gyermekünk jövőjét” igyekezett óvni a „hazánkra nehezedő nyomás”-tól, a helyes szexualitásra és társadalmi nemre nevelt, normakövető, ugyanakkor semleges nemű vagy genderidentitását legalábbis láthatatlanul viselő kisgyerek alakjával összemosva, abban megtestesítve az országot (uo.) A választók elé döntésre bocsátott négy kérdésből kettő transz gyerekekkel volt kapcsolatos: „Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekek számára nem át alakító kezeléseket népszerűsítsenek?”, valamint „Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekeknek a nem megváltoztatását bemutató médiatartalmakat jelenítsenek meg?” (uo.) A transznemű kiskorúak egyértelműen veszélyt jelentenek a kormány számára; a Kúria megtagadta egy ötödik, szintén a nem identitással kapcsolatos kérdés szavazásra bocsátását: „Támogatja-e Ön, hogy kiskorú gyermekek számára is elérhetőek legyenek nemátalakító kezeléseik?” (Knk.II.40.646/2021/9).

A „Ruszkik, haza, család”-ban ezt az ötödik, nagy port felvert, a Kúria által hiteltelenített kérdést járja körül Bődőcs, igazodva ahhoz, hogy a

³ A gyerekfogalom általában véve is problematizált: a pedagógusztrájjal szimpatizáló tüntetéseken védendő szubjektumok helyett a gyerekek fenyegető, könnygázzal kordában tartandó belső ellenségként jelennek meg.

közbeszédben a népszavazás az óvodás gyerekek nemváltoztatásának veszélyével kapcsolódott össze.

3. kép

„'Nemátalakító?' 'Nem.'” Forrás: „Ruszkik, haza, család.” Bödőcs Tibor engedélyével.

A jelenet ezen részében többször megszakad a dikció, Bödőcsre nem jellemzően eleinte inkább mondattöredékeket hallunk: „Nagyon hosszú sorok lesznek szerintem, mert nehéz lesz eldönteni nekünk, átlagszavazóknak szerintem ezt a nagyon igényes, kulturált, európai... ezt a...” (Bödőcs 2022). A transzneműség, illetve annak elfogadó felismerése itt a nemzeteken átívelő, páneurópai etika markereként jelenik meg, hiszen Bödőcs ironikus szövegében önmagukkal ellentétesként értelmezendők a népszavazást övező 'igényes', 'kulturált', 'európai' diskurzus jelzői. Végül a 'nem' többszörös jelentésére épít a humorista: „'Akarja-e Ön, hogy nemátalakító műtéteket hajtsanak végre?' Nemátalakító? Nem. Igen. Ja, nem. Dehogyan, a f****! De, igen. Nem. De nem. De igen. Mítud... Nem akar... Igen. Akkor minek műttik meg? Nem átalakító? Nem. Akkor minek köll...” (uo.) A fejét vakarva értetlenkedő, zalai tájszólásban („múttik”, „köll”) beszélő egyszerű kisember belső monológjából kilépve Bödőcs a betegellátás korlátaival, lassúságával racionalizálja a kormánydiskurzus apokaliptikus genderdisztópiáját, mikor azt a hétköznapok létező, banális disztópiájából eredezteti. Eszerint azért lenne szükséges már az óvodában a sebészileg közvetített tranzíció mellett dönteni, mert „[e]leve Magyarországon, ilyen várólisták mellett... Mire rákerülsz, hát... Azért, óvodában be kell iratkozni, hogy öregkorodban...” (uo.)

A szkeccs a transzgyerekekhez tapadó, fősodorban gerjesztett pánik és a transz fiatalok hétköznapi láthatatlanságának kontrasztjára épít. Azonban a transzneműség még ebben az elfogadó, másságot hangsúlyozó jelenetben is idegen, ismeretlen jelenség marad. Ezt az alapvető ismeretlenséget

hangsúlyozza a *Humen Online* újságírója a kiskorú transz ellenségkép 2024-es újrafeldolgozásáról szóló híradásban. Mint írja, a 2023. őszi nemzeti konzultáció 10. kérdése felveti a „gyermekvédelminek hazudott homofób és transzfób propagandatörvény” (Kocsis G. 2023) további szigorítását. A konzultáció szövegében ismét megtaláljuk a gyerekkori nemváltoztatás fenyegető trópusát, azonban távolról sem a fő helyen: „[v]alószínűleg azért a Fidesz is érzi, hogy nem feltétlenül mozgatja meg ez a téma a saját híveit sem, mert a sorrendből ítélve még a génmódosított ukrán gabonának is nagyobb rettegésfaktort tulajdonítottak a kérdőív összeállításánál” (uo.). Kimberlé Crenshaw (2016) szavaival élve: „mikor a tények nem illeszkednek a meglévő keretekbe, nehezen tudunk új tényekkel dolgozni egy probléma megoldásán.”

Hogy a transz téma megfoghatatlan, értelmezhetetlen társadalmi szinten kiegyensúlyozott, informatív tájékoztatás és politikai képviselő nélkül, felmerül az egyik első transz* szerzőségű esszékötet, a *Reclaiming Genders: Transsexual Grammars at the Fin de Siecle* (*A társadalmi nemek visszavétele: századvégi transzszexuális nyelvtanok*, More és Whittle 1999) előszavában is. Itt Stephen Whittle brit jogászprofesszor és transz aktivista a transz láthatóságot a familiáris keret ismerős közegébe helyezi: „...a transz kérdések egyedül akkor fogják érdekelni Kovács Bélát, ha Béla lánya a vasárnapi ebédnél bejelenti: Misire változtatja a nevét” (7). Ez a mintegy negyedszázados megfigyelés alkalmazható a transzneműség kortárs hazai recepciójára. Hiba lenne ugyanakkor azt hinni, hogy az LMBTQ-ellenes médiakampány a téma ismeretlensége okán hatástalan maradhat. A *Meseország mindenkié* (szerk. Nagy 2020) meseantológia hisztérikusan átpoliticalizált fogadtatása igazolja, hogy „[a]z ellenségkép megszilárdítása, a homofób és transzfób megnyilvánulások nem csupán normalizálhatják a gyűlöletbeszédet a kisebbségi csoportokkal szemben, de legitimálják a verbális és fizikai erőszakot” is (Annus és Váradi, uo.).

Transzneműség és gyerekpszichológia: Vekerdy, Popper, Ranschburg

A gyerek alakja komplex, és felnőttperspektívából nézve rendkívül flexibilis, hiszen egymásnak ellentmondó tulajdonságokat is megtestesíthet. Transz szempontból különösen érdekes, hogy a gyerek egyidejűleg lehet ártatlan és mindentudó, apró felnőtt; az igazság letéteményese („a gyerekek bezzeg őszinték,” halljuk sokszor) ugyanakkor koránál fogva hiteltelen forrás („nem tudja, mit beszél, hiszen még gyerek”). Hogy a fiatalot mikor fogadják el a saját magáról szóló tudás jogos szerzőjeként, abból a hierarchikus viszonyrendszerből fakad, amelyben a gyerekek létezni kényszerülnek: a

gyerekvilágban nem a gyerek, hanem a szülő az elismert szakértő; ő a törvényes képviselő és a kapuőr, aki meghúzza a határvonalakat a gyerek önkifejezési szabadságára vonatkozóan. A születéskor kirótt nemével nem azonosuló gyerekek identitását ezért rendszerint kétségbe vonják („majd kinövi”, „ez is csak egy korszak”). Ha a gyerek elég kitartó, akkor viszont önmagáról való tudása evidenciaként is működhet. A gyerekek azonban nem teljesen alárendelhetők a családi vagy egyéb erőviszonyoknak: tévedés lenne azt hinni, hogy „életük teljesen a társadalmi berendezkedéstől vagy a felnőttek világától függ, vagy az iskola és az otthon sajátos tereire korlátozódik” (Moss 2010, 532). A játék, a fantázia, mely történelmi vagy időben távoli eseményeket is valóságnak tart, konstruktívan mutathat túl a gyerekek konkrét környezetén (Uo.)

A három, máig legnagyobb hatású magyar gyerekpszichológus: Vekerdy Tamás, Popper Péter és Ranschburg Jenő eltérő módon tárgyalják a gender- és/vagy szexuális identitást. Vekerdyt a homoszexualitás mint ernyőfogalom érdekli; vele ellentétben Popper és Ranschburg közvetlenül is említik a nemi identitást. Míg Popper ezt nem kevés ambivalenciával a homoszexualitáshoz köti, addig Ranschburg részletesen és megengedően ír a transzszexualitásról. Hogy a transzneműség, illetve a szexualitás egyáltalán megjelenik a klasszikus pszichológiai hármasszöveg egy-egy írásában, nem elhanyagolandó, hiszen, ahogy a *Feminfo* cikke fogalmaz: „Vekerdy Tamás, Ranschburg Jenő és Popper Péter tanították évtizedekig a magyar nőket nőnek és anyának lenni” (2016). Vekerdy és Ranschburg szövegei a szakértői segítség mellett a transzgyerek-reprezentációk ontológiai feltételeként értelmezhetők (Meadow 2014), és az episztemológiai jogfosztottság (Gill-Peterson 2018) ellenében hatnak.

Vekerdy több társadalmi markerrel együtt a melegséget is értéként jelöli meg, mikor a hatalommal és az uniformizáló oktatással való radikális szembehelyezkedésről vall: „[ú]gy érzem, én vagyok a magyar, és [...] a magyarkodókkal szemben mindaz vagyok, amit kiátkoztak: internacionalista, zsidó, homoszexuális, szabadkőműves, liberális” (Sághy és Dobszay ([2016]/2019). Ez a megjegyzés, mely a *HVG*-vel eredetileg 2016-ban készült, majd a pszichológus halála után újraközölt interjúban olvasható, egy majdnem másfél évtizeddel korábbi nyilatkozathoz köthető: a „Mi vagyok?” című írás 2002. március 14-én az *Élet és Irodalomban* jelent meg. A „Mi vagyok?” jelentőségét mutatja, hogy 2016-ban Vekerdy újraközli a *Naplók könyvében* (2016). A szöveg a dátumban megidézett forradalmi hevületnek megfelelően inkább kiáltványként, semmint önvallomásként hat. Az újságírók figyelmét egyértelműen a meleg identitás vállalása okán kelti fel, hiszen a cikkben Vekerdy homoszexuálisnak nevezi meg magát, azonban „neveltetéséből eredően ezt soha nem merete magában felfedezni” (Sághy és Dobszay, uo.)

Válaszában Vekerdy a melegséget az 1998-2002 közti FIDESZ-kormány és a szélsőjobboldali MIÉP [Magyar Igazság és Élet Pártja] által jegyzett nemmagyar attribútumok közé sorolja. Ezek a nemzeti identitásból kivett, annak antitéziseként definiált jellemzők Vekerdy értelmezésében védendő, megszemélyesítendő, megtestesítendő: a felvállalás azt jelenti, hogy ezeket saját személyiségén keresztül kanalizálja, ugyanakkor a homoszexualitástól mint saját, az életnarratívához szorosan tartozó, megélt identitástól elzárkózik.

Az eredeti szöveg ennek a sommázatnak részletező tárgyalása, különös tekintettel a homoszexualitásra. Vekerdy így válaszolja meg a „Mi vagyok?” címében feltett kérdést: „kozmpolita, zsidó, angломán, homoszexuális, szabadkőműves, antiklerikális, republikánus (ha tetszik: anarchista) és szektás vagyok, egyértelműen; most hirtelen ennyi jut eszembe” (Vekerdy 2016). A címválasztás is jelzi: az attribútumokon („mi vagyok”), nem az identitáson („ki vagyok?”) van a hangsúly. Érdekes, hogy a homoszexualitás tárgyalása dominál, és meglepő módon Vekerdy a klasszikus ókori felfogás genderszemponitú kritikáját is adja. Ahogy írja, a magyar meleg identitás társadalmi tiltások, elrendelt elfojtások terméke: „[h]omoszexuális vagyok, csak gyávaságból, a nemzet- és országvesztő magyar középosztály magamra erőltetett képmutatásából eredőleg ezt nem mertem felfedezni magamban...” Az erőszakkal elnyomott, tabusított szexualitást „visszafojtott homoszexualitásom”-ként jellemzi.

Fontos, hogy a melegség gyerekkori élményként jelenik meg: „...bár fellobbanó szerelmet már hatéves koromtól éreztem, a 15 éves csapatvezér Csupi iránt, a testi hő visszataszított, megvalósíthatatlannak – és nem kívánatosnak – tűnt számomra.” A vágy testi hőként értelmezése archaikus, a korai kutatásokat idézi (Laqueur 1990/[2002]), melyek a férfiszexualitást többre értékelik, mint a nőit. Csupán vélhető, hogy Vekerdy ismerte Laqueurt, mindenesetre érvelése inkább rá, mint a foucauldianus szexualitástörténetre támaszkodik (Spargo 2003). A szókratészi példa és a megidézett tudományos háttér antik jellege miatt távolító hatású is. A gyerekkori vonzalom ugyanakkor igazolja azt a meglátást, miszerint az LMBT affektusok, identitások a gyerekeknek is megtalálhatóak. A többek között a *Nőke Lapjában*, „A pszichológus válaszol” rovatban közölt, Vekerdyhez küldött szülői levelekben a gyerek és nevelése problémaként jelenik meg, valamint a pszichológus, semmint maga a gyerek nevesül szakértőként. Erre az ellentmondásra maga Vekerdy is rendszeresen felhívta a figyelmet, hangsúlyozva a gyerekekre való odafigyelés fontosságát.⁴

⁴ Emlékeim szerint Vekerdy egy kamasz *coming out*-jával kapcsolatban is adott a meleg identitást érvényesítő, elfogadó tanácsot, de az írás, ha létezett, nem a *Nőke Lapjában* jelent meg. Köszönöm Szigethy Nórának, hogy átnézte a lapszámokat.

Vekerdy transz gyerekekről, nemi identitásról nem beszél tehát. Feltehető viszont, hogy a melegséget egyfajta, az összes szexuális és identitásbeli eltérést magában foglaló ernyőfogalomnak tekintve, a transzneműségről is a fentiekhez hasonlóan gondolkodott, vagy gondolkodott volna. Fontos megjegyezni azonban, hogy a társadalmilag problematizált identitások magunkénak vállalása gesztusértékű, nem jelent egyet ezen tapasztalatok és beszélői pozíciók tényleges ismeretével. Egyértelmű az is, hogy ezek mozaikszerű megjelenítése az inkluzív, kiterjeszhető maszkulin, értelmiségi identitás részeként a társadalmi nemi és osztályhoz kötődő előjogokról, semmint valódi reprezentációról szól. Ezzel vélhetően Vekerdy is tisztában volt.

Ne menj a romok közé! A megszakadt kapcsolatok tragikumai (2008) című kötetében Popper a szerelmi tébolyról szólva említi a nemi identitást, melyet a szerelem és a szeretet fundamentumaként határoz meg. A nemi identitás kettős jelentést takar: ezek a „valamelyik nemhez tartozás tudata, és a nemi identitás érzése” (15, eredeti kiemelés). A nemi identitás tudatát Popper a beszédfunkció megjelenéséhez és a nyelvhasználathoz köti, azaz – különösen a többféle nemet használó nyelvek esetében – a társadalmi nemi kategóriák felismeréséhez és alkalmazásukhoz az énré; ez a személyiségfejlődés első éveit köthető. A nemi identitás később, a kiskamaszkorra szilárdul meg. „Tudat” és „érzés” konfliktusba kerülhet: „A nemhez tartozás tudata viszonylag korán kialakul... [...] A nemi identitás az érzés szintjén (lelkileg nőnek vagy férfinak érzi-e magát valaki) már nehezebb ügy” (15).

„Tudat” és „érzés” szembeállítása nem a legszerencsésebb. A szóhasználat egyrészt a tudás/érzés közti konvencionális hierarchiára utal, amennyiben a maszkulinként aposztrofált tudás szembekerül a feminin, ezért lekicsinyelt, másodrangú érzelmekkel (Korsmeyer 2004). Másrészt nincs a jelentések között valódi különbség: a transznemű vagy egyéb kvír fiatalok által saját magukénak érzett identitás megegyezik a saját magukról való tudással, azaz a saját testtel, identitással kapcsolatos érzések érvényes tudást jelentenek. Popper a némileg ködös, anekdotázó, ezoterikus, vallási, filozófiai, irodalmi és pszichológiai példákkal zsúfolt szövegben valószínűleg a külvilág által az egyénre kényszerített tudás („tudat”), és az önmagunkról szóló tudás („érzés”) ellentétére utalhat. Ezt az ellentmondást Thalia Mae Bettcher (2009) transz filozófus sokkal érthetőbb módon az E. sz./1. és E. sz./3. személyű perspektívákkal írja le: megközelítésében a szubjektivitás a magamról való gondolkodás, és mások velem kapcsolatos elképzeléseinek terméke. A 3. személyű perspektíva jelentőségét az adja, hogy a kollektívként értelmezett Másik a társadalom normáit közvetíti az Én felé.

A popperi „tudat” és „érzés”, azaz a többiek által közvetített, társadalmilag egyedül értelmezhető és érvényes normák, és a másként megélt

énidentitás közti ellentmondás rendre megjelenik a transzgyerekek narratíváiban. Benkő Sebi így számol be erről:

Mindig csak egy átlagos gyerek akartam lenni, aki „láthatatlan” a többi fiú között, de ez sosem sikerült. [...] Emlékszem, hogy egészen kisgyerekként, 7-8 évesen nagyon sokszor úgy aludtam el, hogy zokogtam a szobámban, és azért imádkoztam, hogy reggel úgy keljek fel, hogy kisfiú vagyok, és mikor lemegyek a konyhába, senkinek ne tűnjön fel a változás, mintha mindig is így lett volna. Elképzeltem, milyen boldog lennék akkor, mennyivel könnyebb lenne minden. De nem ébredtem úgy.” (Benkő 2019)

A *Tobi színeinek* főhőséről pedig így mesél az édesanya:

Volt egy nagy törés az ő, meg a mi életünkben. ...[o]lyan 11 éves volt, amikor elkezdett, szerintem a nyomásunkra, lányruhákat hordani, és megnövesztette a haját. [...] elmondta, hogy jót akart nekünk, hogy nekünk jó legyen. És a mi gyerekünk egyre szomorúbb lett, és olyan testi tünetei lettek, hogy kihullott a haja, nagyon csúnyán. [...] Állandóan tikkelt a szeme. Mi elvittük pszichológushoz. Bepisilt. Elvittem a gyermekorvoshoz. A veséjét megvizsgáltattuk, és nem tudtuk, hogy ez mitől van, és mi azt gondoljuk, hogy ez már az ő testének is a tiltakozása volt. Hogy ő nem – ő nem lány. (Friderikusz, uo.)

Bár kézenfekvő lenne, Popper nem beszél nyíltan a transzneműségről. A homoszexualitást is csak futólag említi. Megintcsak a férfi homoszexualitásról, és ennek jelentől eltávolított, antik ideáljáról van szó. Ezt Vekerdyhez hasonlóan Popper is Szókratész autoritása révén érvényesíti: „Szókratész elnézőbb a szerelemmel szemben, sőt a homoerotikus kapcsolatokat kifejezetten helyesli a katonák közt, mert növeli hősiességüket” (14). Ez az utilitáriánus, ugyanakkor megengedő felfogás a nemzet- és hazavédelemhez hasznos, ezért elnézhető meleg identitásról kiegészítésül is szolgálhatna, azonban rögtön a következő oldalon Popper a homoszexualitást már mint aberrációt említi – mint ahogy ellentettjét, a homofóbiát is. Ahogy írja:

a látencia, sőt, a serdülés korában szilárdul meg emocionálisan a nemi identitás. A kettő együtt: az erkölcsi labilitás és a nemi identitás bizonytalansága [*sic*] a maskulin és a feminin hatások fel nem dolgozott keveredésének zűrzavara növeli meg az agresszív reakciókat, az empátia hiányát, a szexuális erőszakot, a promiszkuitást, az *aberrációkat, beleértve a homoszexualitást vagy éppen a melegek és minden fajta másság gyűlöletét.*” (15, kiemelés tőlem.)

Az ún. nemi identitásbeli ambivalencia a társadalmi jelenre jellemző instabilitásból – pszichoanalitikai kategóriákban gondolkodva: a felettes én hiányából – ered, mely Popper szerint általános bizonytalansághoz vezet. A személyiség struktúrái tehát gond nélkül alkalmazhatók a társadalom felépítésére ebben a megközelítésben. Érthetetlen, hogy miért nem esik szó sem a szexuális orientációról, sem a transzneműségről ebben a rövidke, nem kevésbé zavaros fejezetben, ahol a hagyományos társadalmi nemi szerepek kortárs problematizálásától csak egy bekezdésnyi ugrásra már a szociopátia és az ún. pszichopata báj ismertetését találjuk.

Ranschburg Jenő egy teljes fejezetet szentel a nemi identitás kérdésének. „A nemi szerep és a nemi identitás zavarai” a szerző *Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban* (2012) című, posztumusz újra kiadott kötetében jelent meg. Ranschburg beszédmódját Vekerdyéhez hasonlóan a segíteni nyújtás vágya, az empátia jellemzi; ugyanakkor az itt tárgyalt szakértők közül ő az, aki tudományos jellegű, a klinikai és a hétköznapi gyakorlatban is használt textust hoz létre. Ranschburg nem foglalkozik a transzneműség reprezentációs történetével; megjelenését a pszichiátriai gyakorlatban az 1960-as évekre teszi, és a nemi identitás súlyos zavaraként, kognitív disszonanciaként azonosítja. A fejezet két szakaszra oszlik. „A nemi identitás vállalása” a társadalmi nemmel való azonosulást a fejlődépszichológia alapján, nyomasztóan hiperszexualizált fogalmakkal írja le. A gyermekkori nemi szerepeket említve Ranschburg – Erik Erikson nyomán – „behatoló” és „befogadó” magatartásként határozza meg a lányok és a fiúk viselkedését (97). Ezek komplementer jellege miatt a kötelező heteroszexualitás jelenik meg értelmezési horizontként. Ranschburg szülői mintákkal, nem pedig társadalmi normákkal foglalkozik: a heteroszexualitás ezért láthatatlan, de mindent átható norma, gyermekkori homoszexualitásról pedig egyáltalán nincs szó a kötetben. A pszichológus tényként fogadja el az időközben megcáfolt, ámde maskulin szempontból kétségtelenül vonzó freudianus nézetet, miszerint a kislányok „kicsit irigylik a fiúkat ’értékes szervükért’” (99). A nemi identitás elmélete egyrészt ambivalens, másrészt – talán az erre adott reakcióként – erőltetetten homogén, bináris. Annak ellenére van ez így, hogy Ranschburg később a gyermekkori abúzusról szóló fejezetben megjegyzi: „a dichotomikus, mereven kétfelé bontó (vagy választó) szemlélet nem működik” (259).

A nemi identitás Ranschburg számára a szülő által közvetített szereppel való azonosulás és a külső tabuk belsővé tételének, internalizálásának eredményeként szilárdul meg: „...a gyermek már két-két és fél éves korában megnevezi a saját nemét. ’Én kisfiú vagyok’, ’Én kislány vagyok’, mondja... Pedig ez a szülőtől megtanult azonossági jegy ekkor még üres és bizonytalan héj csupán” (99). Az azonosulás azonban nem eleve egyértelmű, hiszen a kisgyerek számára a gender először rugalmas

kategóriaként jelenik meg, mely viselkedésen, semmint biológián alapul. A nem egyszerre nyitott és zárt kategória: „a gyermeknek fogalma sincs arról, hogy a biológiai nem visszafordíthatatlan. (A két-három éves kisfiú úgy véli: ha megnöveszti a haját és szoknyát vesz magára, kislány lesz belőle. Természetesen hasonlóképpen megfordíthatónak vélik a nemüket a kislányok is)” (uo.) Megdőbentő és talán regresszív módon ugyanez a viselkedés jelenik meg a ciszgendernek és a családi elvárásoknak alkalmazkodni kívánó transz kiskamasz történetében is. Visszatérve az édesanya fenti szavaihoz, a 11 éves Tobi „elkezdett, szerintem a nyomásunkra, lányruhákat hordani, és megnövesztette a haját” (Friderikusz, uo.) A mintakövetés kétségbeesett próbálkozás a kamasz részéről, hogy egyensúlyba hozza az önidentitást a külső elvárásokkal – azaz, Poppert és Bettchert egyszerre idézve: az én-perspektíva tapasztalati szintjét a kollektív Másik által közvetített tudással. Ez végül pszichoszomatikus tünetekkel, a test betegségeivel jár együtt.

A transzneműség vagy transzszexualitás az ellenpontként szolgáló második alfejezet témája. Az alcím dramatizált: „És akik nem vállalják...”, a mondatvégi írásjel azt is sejteti: leszögezhető ugyan a szexus irreverzibilitása, a történetnek ezzel azonban koránt sincs vége. Ranschburg határozottan empatikus leírásának főhősével, a „transzszexuális férfival” szemben. Ahogy korábban másodsorban említette a kislányokat, most is az ún. férfimodellből vezeti le a nőit, megjegyezve: „természetesen mindaz, amit a transzszexuális férfival kapcsolatban leírok, ellenkező oldalról igaz a transzszexuális nőkre is” (Ranschburg 100). A fogalmak ezúttal nemcsak diszkriminatívak, hanem zavarosak is, hiszen a születéskor kirótt nemet alapul véve beszél nőkről és férfiakról: a „transzszexuális férfi” tehát női, a „transzszexuális nő” pedig valójában férfiidentitást jelöl. A fogalomzavar csak fokozódik, élet azonban elveszi Ranschburg empátiáját. Kategorikusan kijelenti: a „transzszexuális férfi nem nő szeretne lenni, nem vágyakozik csupán arra, hogy nő legyen, hanem nő!” (uo.) A transzneműség esetén is a szexus irreverzibilitása válik hangsúlyossá: miként korábban, itt is a vállalt társadalmi nemről van szó, még ha a vállalás módja el is tér. A vállalt nem visszafordíthatatlanságát itt a klinikai gyakorlat igazolja: „...a biológiai nemmel ellentétes nemi identitás (a transzszexualizmus) esetén a pszichoterápia[...] gyakorlatilag eredménytelen: az egyénnek önmaga neméről kialakult meggyőződése a lényegét tekintve rendíthetetlen” (102).

A szülő mint a transznarratíva ágense: *Tobi színei*

T. T.: Azóta, hogy át lett írva a nevem és a nemem, azóta egyre inkább elfogadtam magam. Mert... ezáltal azt éreztem, hogy már nem kell annyira maszkulinnak lennem, mert nincs szükség arra az ideálra, mert... merthogy

mostmár látják a papíromat, és nem kell elmagyarázni, hogy amúgy miért kell Tobinak, Tóbiásnak, Benjinek, Benjáminnak hívni, stb. Először azt éreztem, hogy nincs szükségem a tesztoszteronra. [...] Címke nélkül szeretnék élni.

T. É.: De... te ezt érted, Apa?

T. Z.: Kell nekem értenem? El kell, hogy fogadjam, ennyi. (Bakony 2021)

A párbeszéd egy vidéki családi ház ebédlőjében játszódik le Tuza Tóbiás, az édesanyja és édesapja, Zoltán közt, a sikeres érettségét követő eufóriában. A jelenetből kiderül: Tobi már átesett a hivatalos tranzíción, azaz a választott neme szerinti okmányokkal él. A gendert elismerő dokumentumok révén javarészt megszűnik a szubjektum társadalmi értelmezhetetlensége (Butler 1993), mely kölcsönhatásban áll az önképpel is: az előző részben tárgyalt fogalmi keretben tehát Tobi önmagáról való tudása és a társadalmi normák nem csupán viszonylagos összhangba kerülnek, de utóbbi igazolja és fenntartja az előbbit. Azaz fenntartaná. Tobi viszont idegenkedik az így megszerzett és szolidifikált társadalmi érthetőségtől: a kétpólusú genderképet banálisan közvetítő, pisilő kislány- és kisfiúfigurákkal ékesített vécéajtó előtt állva nembinárisként határozza meg magát. Az önmeghatározás társas cselekvés (Butler 2005): címzettjei itt a szülők, akik végül jelentéskeresés helyett az elfogadás értelmezési keretét, és az abban foglalt, azáltal lehetővé tett ambivalenciát választják.

A *Tobi színei* az első és eddig egyetlen, a magyar transz kamaszkort bemutató dokumentumfilm.

4. kép

A transzneműség relationalitása: a film plakátja.
Forrás: *Tobi színei*. A Filmfabriq engedélyével.

A transzneműség itt egyszerre specifikus és ernyőfogalom: utal a transzszexualitásra, de a nembinaritásra is. Míg előbbi a film fogalmi készletében nemcsak jogi, de orvosi tranzícióval járna együtt, utóbbi nem-medikalizált identitás. A *Tobi színei* fővárosi LMBTQ-életek helyett egy vidéki, deklasszálódott családban élő fiút mutat be. Tobi kisgyerekként költözik a 19. kerületből Gyulatanýára, egy párszáz lelkes szabolcsi faluba, a hitellel terhelt pesti lakásból a nagyszülők házába: a rendőr édesapa betegség miatt rokkantnyugdíjassá vált, a hivatalnok édesanya a felvételek idején veszíti el a munkahelyét, az álláskereséshez fontos diplomáját nyelvvizsga híján nem veheti át. (Friderikusz már idézett interjújából kiderül: az anya újra dolgozik, időközben a főiskolai végzettséget is megszerezte.) A film a nukleáris család mikrokozegét tárja fel, különösen érzékenyen ábrázolva Tobi és az édesanya kapcsolatát.

Táborosi András kamerája négy és fél éven keresztül kísérte Tobit. A film jobbára lineáris szerkezetű, a nagykaszasz utolsó gimnáziumi évét és a fiatal felnőtt pesti útkeresését mutatja be. A filmcím többértelmű: a rendező szerint Tobi folyamatosan változó hajszínére utal (KineDok 2023), de jelképezi a kamasz által megélt különböző identitásokat is: Tobi előbb lesbikusként, majd biszexuálisként, később transzként határozza meg magát. Mindez a filmidőn kívül történik, és a látható narratíva extratextuális előzménye. Éppen ezért a film mellőzi a túleszteticizált előbújásjeleneteket: a transzneműség, vagy a később említett nonbinaritás drámai hangsúlyt kapnak ugyan, mégsem exploitatív módon, szenzációként, hanem megkerülhetetlen, ugyanakkor értelmezendő tényekként határozzák meg a családi kapcsolatokat. A *Tobi színeiben* végig a tranzíció relationalitásán van a hangsúly: azaz azon, hogy hogyan változtatja meg a családot a kamasz transzneműsége; és hogy milyen szülők – a filmben elsősorban anyai – identitásbeli kérdéseket vet fel, ha a gyerek nemet vált. Egy ponton a Budapest Pride egyik előadóját veszi a kamera: a képek a Tobi szüleiről készített ellenképekkel váltakoznak. A beszélő, szintén szülő, így vall a tömegnek: „[a]míg nem beszéltem erről, addig a saját lelkem börtönében éltem. Igen, nekünk szülőknek is elő kell bújnunk! Felszabadító érzés! Próbáljátok ki!”

Tobi szülei, testvérei elfogadók: a felvonuláson a Támogató Szülők Csoportja tábla alatt állnak, az anya szívárványszínű zászlót lenget, az apa szívárványos csokornyakkendőt visel. Aktívan, sőt: az érintett szerint túl aktívan segítik a kamaszt a hivatalos név- és nemváltoztatási procedúra bürokráciájában. „[M]indig azt mondja, hogy Anya már többet pedáloz ebben az ügyben, mint ő”, sóhajt Éva; Zoltán azonban egyetért a fiával: „Fogd vissza magad”, válaszolja. A családtagok közti érzelmi közelség nyelvi szinten egyfajta verbális adok-kapokként jelenik meg, de ugyanilyen hangsúlyos a fizikai közelség is: rendszeresen megölelik egymást; Tobi kisminkeli Évát; a

kamera szemérmesen nagyképből mutatja, ahogy Tobi az anyára borulva, a filmeseknek a hátát mutatva fekszik a szülők ágyán, miközben kiújult szorongásáról és a pszichológusnál tett látogatásairól beszél. Egy párbeszéd nélküli jelenetben Tobit az udvaron végez hasizomgyakorlatokat; az anya a háttérben tesz-vesz. Az egy térben létezés a térbeli egymásra utaltságot és intim ismerősséget, egymást kiegészítő nonverbalitást jelzi: miután Tobi felkel, az otthagyt futon mögött fürge papucsos lábak jelennek meg; az anya tüstént elpakol fia után. Gyakoriak az asztal körüli beszélgetések is. A konyhában együtt bogarásszák a jogi tranzíció adatlapjait, és ünneplik Tobi 18. születésnapját. A testi közelség azt sugallja, hogy a család védőburokként működik.

Ez nem azt jelenti, hogy ne merülnének fel konfliktusok. A születésnap parti sírásba fullad, miután az anya a halottnevén (*deadname*), azaz a születéskor kapott keresztnévén említi fiát. Tobi és az anya között rendszeres a szemkontaktussal kísért szócsata, miközben átbeszélnek a társadalmi nemi identitással kapcsolatban – az édesanya szóhasználatával élve – a szülők „heteroszexuális agyában” felmerülő kérdéseket. Mégis idilli a kép: a kerti asztal alatt macska mosakszik, a család pedig a hétköznapi genderpraxis elfogadható változatait vitatja meg:

T. É.: Ami nekem furcsa, hogy férfi vagy, és kifested magad.

T. T.: Hát Anya, minden nemtelen. [...] ...nem az, hogy férfias vagy nőies, nem az, hogy feminin vagy maszkulin. Nincs megszabva semminek se a neme, se hobbinak, se foglalkozásnak, se ruhának, mert tökmindegy, hogy mit veszel fel, mit csinálsz, hogy elmész-e katonának, vagy hogy Apa főz és süt ránk, mert nem nemhez kötött.

T. Z.: Mondjuk azért furcsán néznétek rám, ha a főzéshez-mosogatáshoz szoknyát húznék és hosszúhajú parókát tennék föl.

[*nevetnek*]

T. T.: Jó, de... [*Hirtelen vágás, távolkép. Tobi a kempingszéken lógázza a lábát, testben nem, viszont szóban toppant:*] Na.

Boreczky Ágnes (2004) különbséget tesz kétfajta család között: az egyik a család, amelyben élünk, a másik a család, ami *éltet*, azaz az élet fenntartására és folytatására, a megtestesíthető, beteljesíthető jövőperspektívára utal. Utóbbit gyakran határozzák meg a családban akár több nemzedéken átörökített elképzelések lehetséges karrieréről, betöltendő sorsról. A szülőktől kapott anyagi támogatás révén Tobi visszaköltözhet Pestre, a család eredeti lakóhelyére. Ez a visszatérés megtestesíti „a családon keresztül

megjelenített csoportokat, a megőrzött, továbbmondott történetek[et]” (39). Húsbavágó és ellentmondásos módon szimbolizálja ugyanezt az alábbi rövid párbeszéd:

T. É.: Tudod, milyen egy anya. Vagyis még nem tudod.

T. T.: Hát azt nem is fogom tudni, hogy milyen.

T. É.: Majd ha apa leszel, úgy gondoltam.

A gyorsan anyaira javított apai szerep olyan vágyott jövőképet rajzol ki, melyben a szülőség mint áthagyományozott szerep jelenik meg: fenntartja a család folytonosságát, miközben a szülő és a gyerek közti kapcsolatot hangsúlyozza. A transzneműséget elfogadó, a tranzíciót támogató családi környezet mindenképpen éltető – még akkor is, ha Tobi és az anya transznarratívája folyamatos konfliktusban áll. Kettejük családnarratívája azonban kétszeresen is hasonlít. Éva megismerkedik Tobi baráti körével, egy kvír közösséggel, melyet később nem genetikai, hanem társas kapcsolatokon alapuló családként ír le: „Én azt tapasztalom, hogy azok a gyerekek, akiket kirekeszt a családjuk, ők egymásnak a családjá. Tehát olyan szoros szövetség van ezek között a gyerekek között, és annyira tudnak kapaszkodni abba, aki megérti őket” (Friderikusz, uo.) Ahogy Boreczky kettős családfogalma, úgy az anya elbeszélése is a választott család fogalmát idézi: az identitásuk miatt otthonról elküldött, kitagadott, vagy egyéb okból meleg epicentrumokba költöző LMBTQ-emberek *éltető* közösségeire utal. A fogalom nem kvír-specifikus: megalkotója-lejegyzője, Kath Weston (1991) általában kritizálja a családkutatásokat, melyek jellemzően „a vérségi kötelékeket veszik alapul a rokonsági szerveződések számos kultúrközi variációját vizsgálva” (33).

Eldöntetlen marad azonban, hogy ki is a *Tobi színei* főszereplője. A film Tobiról szól ugyan, de narratíváját alapvetően az anya perspektívájából látatja: sokatmondó, hogy a kezdő képkockák Évát mutatják Tobi születésekor. A szülőszobai videóban az anya boldogan nyugtázza, hogy kislánya született; Tobit a halottnevén mutatja be a film. A *coming out* megelőző időszak képi ábrázolása, a gyermeki fotók felvonultatása természetesen mozgóképes konvenció. A gyermeki énről készített képek, videók funkciója összetett a transz dokumentumfilmekben. Illusztrálják a születéskor kirótt társadalmi nemet; igazolják a személyiség, az én-narratíva folyamatosságát, azaz azt, hogy ugyanarról a szubjektumról van szó, még akkor is, ha a tranzíció miatt ezt mások megkérdőjelezi (Shrage 2009); de céljuk a kontrasztképzés is: a jelenből visszatekintő, jellemzően felnőtt énhöz előtte-utána kronológiát rendelnek. Mindez azonban rendszerint a transz szubjektum szempontjából történik. A Tobi színeiben nem erről van szó. A

túlhangsúlyozott, múltidéző képi megoldások folyamatosan kétségbe vonják a kamasz identitását. A kamasz Tobi felesleges, ámde örök ellenpontja marad egy egykori kislány alakja, annak ellenére, hogy a fiú kijelenti: az anya által titokban megőrzött, Tobi elől eldugott fotókon szereplő kisgyerekekkel nem tud azonosulni.

A halottnévtől és a gyerekkor lányosításától az anya a film és a médiamegjelenések során sem szakad el. A *Friderikusz Podcast* vendégeként Éva beszámol a kislánya szimbolikus eltemetéséről: hogy el tudja fogadni Tobit, egy dobozba zárja a kora gyerekkor olyan feminin tárgyi emlékeit, mint a fordos kisruhák, karkötők és a szabályszegezőn megtartott eredeti születési anyakönyvi kivonat. Az újságíró rákérdez: „Nem olyasvalakit temetett el, aki voltaképpen soha nem is létezett, csak az ön képzeletében?” (Friderikusz, uo.) Itt Tobi önmeghatározására épít Friderikusz, amiről a műsor elején értesülünk: a dokumentumfilmből bevágott jelenetben régi fotókat nézeget a család, kiderül, az anya nyírta le először „sünire” a fiú haját. „Az összes lányos képeimet szereted” – jegyzi meg Tobi. „De mennyire zavar téged, hisz’ az is te voltál?” – reagál az anya. A válasz egy felcsattanó „Nem!” (Bakony, uo.)

Friderikusz kivételesen érzékeny és empatikus; az anya történetmesélése egyszerre személyes, önfeltáró és -kritikus, informatív. Mégis megismétlődnek a filmes ábrázolás aránytalanságai: A műsorvezető szerint a *Tobi színeinek* „főhőse, legalábbis számomra, az anya”; ez később „az egyik főszereplőre” módosul (Friderikusz, uo.) A műsor, bár végig tiszteletteljes Tobi és az LMBT-téma iránt, nem mentes a transzábrázolás más káros *faux pas*-itól sem. A születési név rendre megjelenik nemcsak a beszélgetésben, de a képernyőn is: „Tuza Éva - Tuza Tóbiás (korábban Tuza ...) anyja.” Az interjú végén Friderikusz sztereotipikusan szexista szóképekkel vonja ismét kétségbe Tobi megélt nemét: „Nem tudom, hogy eddig miért nem tettem szóvá, de milyen szép lánya, illetve fia van... És milyen szavakész. Azért mindenre tud válaszolni, föl van vágva rendesen a nyelve, ugye?” Ez a lányok verbális viselkedését megróvó, esetleg dorgálva dicsérő szólás nemcsak a beszélő normatív, maskulin nézőpontját közvetíti, de megkérdőjelezi azt is, hogy minden empátiája ellenére valóban megértette-e az újságíró az eddigieket. Az, hogy a születéskor kirótt nemet egy Tobi szorongásáról szóló filmrészlet után állítja vissza Friderikusz váratlanul, csak hab a tortán.

A *WMN* magazin, amelyben rendszeresen jelennek meg kvírtémájú cikkek, episztoláris formában publikálta Tobi éntörténetét (Tuza É. 2016, Tuza Z. 2016, Tuza T. 2016). A közzétett levelek ritualizáltak, összetett témájuk ellenére egyneműsítettek és individualizáltak: az anya búcsúzik, az apa köszönti fiát, a fiú elmeséli saját történetét. A tranzíció előtti képekkel teli, halottnévet közzétevő anyai búcsúlevél éles ellenpontja az apa fiához szóló írásának, és a fiú önvallomásának is, mely a következő címet kapta: „Sokévnnyi

szenvedés után még mindig élek” (Tuza T., uo.) Sokatmondó az írások megjelenésének sorrendje: az anyai levél 2016. március 31-i keltezésű, ezt pár nappal később követi az apáé, majd egy hétre rá a fiúé. A szekvencia a szülők kapuőr szerepét erősíti: a transz kamasz csak a szülők után, a szülők révén válik láthatóvá. Akárcsak az öt évvel később elkészült dokumentumfilmben és a Friderikusz-interjúban, a szülő a családi levelezésben is normalizáló és közvetítő szerepet tölt be: azonosulási figuraként megkönnyíti a téma befogadását a ciszsemű olvasó számára, aki a szülőkkel elkezdett narratívát követve juthat autentikus tudáshoz a transz jelenségekről (Moore 2007). A *WMN* médiastratégiája tehát a gyerekek és a szülők közti hierarchiát teszi nyilvánvalóvá, míg a közreadási sorrend szenzációfokozó szerepe sem elhanyagolható.

A *Friderikusz Podcast* adása kiegészíti, az anya szempontjából magyarázza a filmben történeteket. Mind a *Tobi színei*, mind az interjú az orvosi tranzíció elutasításával, illetve az elutasítás tematizálásával zárul. A film klimaktikus befejezéseként Tobi közli édesanyjával, hogy nem veti alá magát műtéti beavatkozásnak. A társadalmi nem és a testi morfológia összehangolása az interjúban is ellentmondásosan jelenik meg:

F. S.:Megkönnyebbült-e attól, [...] hogy Tobi végül úgy döntött: mégsem operáltatja át magát, és tesztoszteronkezelésekre sem tart igényt, inkább elfogadja ezt a testi-lelki kettősséget?

T.É.:Igen. Nagyon megkönnyebbültem. Volt egy kisbabám, akire annyira vigyáztam, el ne essen, nehogy olyan sérülése legyen, ami nyomot hagy. Amikor himlős volt, nehogy elvakarja, nehogy nyomot hagyjon. És van egy csodálatos testű gyermekem, és ő fog arról dönteni, hogy megcsonkítsák. És a szívem fog beleszakadni. És akkor azt mondta a férjem, hogy lehet, hogy bele fog szakadni a szívünk, de ott fogunk ülni a műtő előtt.

A podcast a transztudás műsorvezetői összezavarásával ér véget: Friderikusz genderképe bináris marad, ahogy ezt Tobi általa vélelmezett „testi-lelki kettőssége” jelzi. Az édesanya válaszában előtérbe kerülnek a testre ható, azt létrehozó hatalmi viszonyok, ahogy felmerül a test birtoklásának kérdése. Először a szülő a gyermeki megtestesülés kapuőre, aki eltüntetné a korporeális tapasztalás nyomait; a test feletti hatalmát azonban semmissé teszi a gyerek ágenssége („ő fog arról dönteni”). A Bödőcs által megemlegetett nemátalakító műtét itt nem az önmeghatározás jele, hanem „csonkítás.” Ez a pejoratív, fóbias megjegyzés a transzszexualitást érintő társadalmi félelmeket hangosítja ki, anélkül, hogy ezeket kontextusba helyezné. Ez azért is káros, mert a szülő szerepe a Friderikusz-interjúban a transzneműségről való általános tudás közvetítése, egyben megszemélyesítése. A test önkéntes sebészi

megváltoztatásától való félelem ugyanakkor nem változtat a szülő elfogadó hozzáállásán. Saját elképzeléseit hipotetikusán elvetve, a szülő újra és újra támogatásáról biztosítja gyermekét. Így olyan család képe rajzolódik ki, mely „egyszerre alkalmazkodik a történeti-társadalmi változásokhoz, és saját logikájába illeszti azokat, [...] miközben maga is átalakul, szűrője és tükre a változásoknak” (Boreczky 14–5).

Konklúzió

Tey Meadow, a *Trans Kids* szerzője a transz gyerekkort kortárs jelenségként látja: a transz gyerekekről mint új identitás csoportról beszél, amely először a '90-es években jelenik meg a szakirodalomban. Ez nem azt jelenti, hogy korábban ne léteztek volna genderatipikus gyerekek; őket invertáltaknak, proto-homoszexuálisnak nevezték. Meadow szerint a fogalmi keret és az orvosi beavatkozások fejlődése a transznemű gyerekidentitás objektív feltételei: előbbi láthatóságot, nyelvben garantált identitást, létező kategorizációt biztosít, utóbbi pedig a néhány éve már kamaszoknak is hozzáférhető orvosi-endokrinológiai beavatkozást, például növekedésgátlók, hormonblokkolók révén (Meadow 2014). A történész Julian Gill-Peterson lényegesen átgondoltabb álláspontja szerint azonban inkább arról van szó, hogy ma a transz gyerekkor jobban körülhatárolható és definiálható jelenség. Az előző generációk transz és kvír gyerekei az adott korban elképzelhetetlen gyerekkort éltek át, ezért „lehetetlen” gyerekek voltak. Leírások híján történeti kontextus nélkül kellett élniük, azaz episztemológiailag jogfosztottak voltak (Gill-Peterson, *uo.*)

A Bödöcs-jelenetek, a másodikat övező nyilvános népszavazási hisztéria, a pszichológusi-szakértői vélemények, valamint a *Tobi színei* összetett popkulturális példái a magyar transz gyereklétnek. A transz fiatalok a hatalmi viszonyok okán sok szempontból lehetetlen gyerekek maradnak. Crenshaw nyomán leszögezhető: reprezentációjuk olyan kereteket biztosít, melyek révén lehetséges a láthatóság, a visszaemlékezés, de a testi odafordulás is. Felhívják a figyelmet arra is, hogy abban az esetben, „ha nincsenek megfelelő kereteink, melyekben észrevehető a társadalmi problémák hatása a célcsoport minden tagjára, sokakra szenvedés és elszigetelődés vár, mert a repedéseken át kihullanak mozgalmainkból. De ennek nem kell így történnie” (*uo.*)

Felhasznált irodalom

Annus Szabolcs és Váradi Bendegúz. 2023. [„Egyszer volt, hol nem volt...? Kommentek és vélemények a *Meseország mindenkié* című](#)

- [mesekönyvről.](#)” *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* 13 (1): 52–82. 2023. 05. 16.
- Bakony Alexa rend. 2021. *Tobi színei*. Magyarország: Filmfabriq.
- Bajomi-Lázár Péter & Horváth Dorka. 2013. „The Continued Relevance of the Concept of Propaganda: Propaganda as Ritual in Contemporary Hungary.” *Global Media & Communication* 9 (3): 219–237.
- Barát Erzsébet. 2021. „[Populist Discourse and Desire for Social Justice.](#)” In Kira Hall & Rusty Barret szerk. *The Oxford Handbook of Language and Sexuality*. Oxford: Oxford University Press. O. n.
- 2022. „Paradoxes of the Right-Wing Sexual/Gender Politics in Hungary: Right Wing Populism.” In Cornelia Möser, Jennifer Rammé és Takács Judit (ed.) *Paradoxical Right-Wing Sexual Politics in Europe*. London: Palgrave Macmillan, 173–199.
- Benkő Sebi. 2019. február 11. „[Életemben először el tudtam helyezni magam az univerzumban.](#)” *WMN*. 2023. november 18.
- Bettcher, Talia Mae. “Trans Identities and First-Person Authority.” In Laurie J. Shrage (ed.) *You’ve Changed! Sex Reassignment and Personal Identity*. New York: Oxford UP, 2009. 98-121.
- Boreczky Ágnes. 2004. *A szimbolikus család*. Budapest: Gondolat.
- Bödöcs Tibor. 2017 február 23. „[Bödöcs: Hozd a nyuszimotort, gyere!](#)” *Bödöcs Tibor*. 2023. november 17.
- 2022. március 28. „[Ruszkik, haza, család.](#)” *Bödöcs Tibor*. 2023. november 19.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London & New York: Routledge. [2007. *Problémás nem. Feminizmus és az identitás felforgatása*. Fordította Berán Eszter és Vándor Judit. Budapest: Balassi.]
- 1993. *Bodies That Matter. On the Discursive Limits of “Sex.”* New York & London: Routledge.
- 2005. *Giving an Account of Oneself*. New York: Fordham University Press
- Crenshaw, Kimberlé. 2016. december 7. „[The Urgency of Intersectionality.](#)” *TED*. 2023. október 22.
- Friderikusz Sándor. 2021. augusztus 19. „[Egy anya története: Tuza Éva.](#)” *Friderikusz Podcast 17*. 2023. november 18.

- Gill-Peterson, Julian. 2018. *Histories of the Transgender Child*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Glee – Sztárok leszjünk!* 2009–2015. Írták Ian Brennan, Brad Falchuk és Ryan Murphy. USA: Fox.
- „[Gyermekvédelmi népszavazást kezdeményez a kormány.](#)” 2021. július 21. *Kormany.hu*. 2023. november 14.
- Haworth, Gwen rend. 2007. *She's A Boy I Knew*. Kanada: Shapeshifter Films.
- „[KineDok discussion: Colors of Tobi](#).” 2023. január 16. *Institute of Documentary Film*. 2023. október 19.
- Kocsis G. János. 2023. november 17. „[A homofób propagandatörvény szigorítása is szerepel az újabb nemzeti konzultációban.](#)” *Humor Online*.
- Korsmeyer, Carolyn. 2003. „A látás, a hit, az érintés és az igazság.” Ford. Zsélyi Ferenc. In William Irwin (szerk.) *Mátrix-filozófia*. Budapest: Bestline. 54–68.
- Krekó, Péter. 2021. *Tömegparanoia 2.0. Összeesküvés-elméletek, álbírek és dezinformáció*. Budapest: Athenaeum.
- „[Knk.II.40.646/2021/9. számú határozat.](#)” 2021. október 22. *Kúria*.
- Laqueur, Thomas. 1990. *Making Sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge, MA: Harvard University Press. [2002. *A testet öltött nem. Test és nemiség a görögöktől Freudig*. Ford. Sándor Bea. Budapest: Új Mandátum.]
- Lifshitz, Sebastien. 2004. *Wild Side*. France: Arte.
- Meadow, Tey. 2014. „Child.” *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, 1 (1-2): 57–59.
- 2018. *Trans Kids: Being Gendered in the Twenty-First Century*. Oakland, CA: University of California Press.
- Moore, Candace. 2007. „Having It All Ways: The Tourist, the Traveler, and the Local in The L Word.” *Cinema Journal* 46 (4): 3–23.
- Moss, Dorothy. 2010. “Memory, Space and Time: Researching Children’s Lives.” *Childhood* 17 (4): 530–544.
- Nagy Ádám és Trencsényi László. 2012. *Szocializációs közegek a változó társadalomban. A nevelés esélyei: család, iskola, szabadidő, média*. Budapest: ISZT Alapítvány.

- Nagy M. Boldizsár szerk. 2020. *Meseország mindenkié*. Budapest: Labrisz Egyesület.
- Popper Péter. *Ne menj a romok közé! A megszakadt kapcsolatok tragikuma*. Kaposvár: Saxum, 2008.
- Ranschburg Jenő. *Pszichológiai rendellenességek gyermekkorban*. Kaposvár: Saxum, 2012.
- Reed, Kimberly rend. 2008. *Prodigal Sons*. USA, Kanada, Egyesült Királyság: BBC Storyville, Big Sky & CBC.
- Sághy Edina és Dobszay János. „[Mindaz vagyok, amit kiátkoztak: internacionalista, zsidó, homoszexuális, szabadkőműves, liberális.](#)” *Hvg.hu*, 2019. 10. 09.
- Sedgwick, Eve Kosofsky. 1985. *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia UP.
- Shrage, Laurie. 2009. „Introduction.” In Laurie J. Shrage szerk. *You’ve Changed! Sex Reassignment and Personal Identity*. New York: Oxford University Press, 3–10.
- Simmons, Jeremy rend. 2004. *Transgeneration*. USA: Sundance Channel.
- Somorjai Noémi. 2019. „Figyelni kell rájuk! Az LMBT fiatalok könyvtári ellátása.” *Könyvtári Figyelő* (2): 233–244.
- Spargo, Tamsin. *Foucault és a többszörös nemi identitás elmélete*. Pécs: Alexandra, 2003.
- Tobia, Jacob. 2019. *Sissy*. New York: Penguin Random House.
- Vekerdy Tamás. 2016. „Mi vagyok?” In *Naplók könyve*. (epub) Budapest: Kossuth Kiadó.
- „[Vekerdy Tamást csúnyán megrágcsálta az idő vasfoga.](#)” 2016. május 28. *Feminó*. 2022. december 7.
- Villarejo, Amy. 2003. *Lesbian Rule. Cultural Criticism and the Value of Desire*. Durham: Duke University Press.
- Weston, Kath. 1991. *Families We Choose. Lesbians, Gays, Kinship*. New York: Columbia University Press.
- Whittle, Stephen. 1999. „Introduction 2.” In Kate More és Stephen Whittle (ed.) *Reclaiming Genders: Transsexual Grammars at the Fin de Siecle*. London és New York: Cassell, 6–13.